

I Seminari Internacional sobre Paisatge. Les estètiques del paisatge. Olot, 13-15 de novembre del 2003

Alfons Olmo
Tomàs Admetlla
Jofre Sebastián
Rosa Cerarols

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

Entre els dies 13 i 15 de novembre del 2003, al Casal Marià d'Olot, se celebrà el I Seminari Internacional sobre Paisatge. Un seminari eclèctic i transversal que portava com a títol «Les estètiques del paisatge». L'objectiu de l'encontre va ser donar a conèixer i posar en comú, des d'una perspectiva conceptual, els diferents àmbits des dels quals es treballa i s'analiza un terme tan assumit socialment com és el paisatge.

Paraules clau: paisatge, ètica, estètica, cultura, territori.

Resumen. *Primer Seminario Internacional sobre Paisaje. Las estéticas del paisaje. Olot, 13-15 de noviembre de 2003*

Entre los días 13 y 15 de noviembre de 2003, en el Casal Marià d'Olot, se celebró el I Seminario Internacional sobre Paisaje. Un seminario ecléctico y transversal que llevaba como título «Las estéticas del paisaje». El objetivo del encuentro fue dar a conocer y poner en común, desde una perspectiva conceptual, los diferentes ámbitos desde los cuales se trabaja y se analiza un término tan asumido socialmente como es el paisaje.

Palabras clave: paisaje, ética, estética, cultura, territorio.

Résumé. *Premier Séminaire International du Paysage. Les esthétiques du Paysage. Olot, 13-15 novembre 2003*

Le premier Séminaire International sur le Paysage a eu lieu au Casal Marià d'Olot (Catalogne) entre le 13 et le 15 novembre 2003. Il s'agit d'un séminaire éclectique et transversal intitulé «Les esthétiques du paysage». Le but de cette rencontre a été rendre public et mettre en commun les différentes approches avec lesquelles on est habitué à travailler et à analyser un terme si interiorisé par la société comme est celui du paysage. Le séminaire s'est déroulé tout en adoptant un point de vue conceptuel.

Mots clé: paysage, éthique, esthétique, culture, territoire.

Abstract. *First International Seminar on Landscape. The Aesthetics of Landscape. Olot 13-15 November 2003*

Between the 13th and the 15th of November 2003, the First International Landscape Seminar was held in Casal Marià of Olot (Catalonia). The seminary was named «The Aesthetics of Landscape» and the target of this meeting was, from a conceptual approach, to learn and share the knowledge of the different fields of work common to landscape.

Key words: landscape, ethics, aesthetics, culture, territory.

Des del matí del dijous dia 13 de novembre de 2003 fins al dissabte 15 del mateix mes, se celebrà a Olot el primer seminari internacional sobre paisatge, dirigit pel catedràtic de Geografia Humana de la Universitat de Girona Joan Nogué. Aquest primer seminari, que ha girat a l'entorn de les estètiques del paisatge, ha estat organitzat per la Universitat Internacional Menéndez Pelayo-Centre Ernest Lluch de Barcelona, amb la col·laboració de la Fundació d'Estudis Superiors d'Olot i patrocinat per la Fundació Territori i Paisatge i la Fundació Aigües de Barcelona.

Ja des de l'inici de la trobada, s'evidencià que amb el títol del seminari ens trobàvem davant de certa complexitat conceptual i múltiples disciplines que aborden el poliedric concepte de paisatge. D'aquesta manera, en les ponències consecutives, veus capdavanteres vingudes de Catalunya i de la resta de l'Estat, així com d'Itàlia i de França, manifestaren les seves experiències a través de la geografia, l'art i la seva teoria, la filosofia, l'arquitectura, la història, l'ètica i l'estètica, la literatura —com a interpretació paisatgística—, la sociologia, l'urbanisme, la jardineria, etc., i no sols des de la perspectiva purament occidental, sinó que vam poder gaudir també d'altres visions, concretament de l'oriental —en el cas de la Xina i el Japó— i de l'Europa de l'Est, amb l'exemple de Polònia.

El ritme variat de les ponències i la juxtaposició de coneixements al llarg de la jornada, no sempre coincidents, féu que es creés un clima d'ascensió i quasi volguda tensió entre conferencians i/o assistents, que permeteren intercanviar i ampliar opinions a les taules rodones del final de cada jornada, amb la intenció final de recercar i formular preguntes fonamentals, així com respostes consensuades i reflexions aclaridores.

Amb l'intent d'agafar exemples d'arreu, per nodrir de conceptualitzacions diferents allò que entenem per paisatge, i també des de diferents disciplines, s'entreveu que en la realitat paisatgística, d'una manera o altra, la transversalitat i la interdisciplinarietat formen part d'una interactuació inherent al propi concepte de paisatge. D'aquesta manera, com diu el director del curs, el seminari es planteja com un «fòrum innovador, crític i obert», amb l'objectiu d'intentar assolir el lloc on és erigint actualment el paisatge: «peça fonamental de les polítiques d'ordenació del territori i, fins i tot, de les polítiques culturals».

El curs també va esdevenir un recorregut temporal, generalitzador i aproximat dins el pensament occidental i les seves pròpies conceptualitzacions,

entorn de la temàtica esmentada: els clàssics, el renaixement italià, el realisme nòrdic, el romanticisme i, per acabar, els moviments artístics contemporanis.

Cal destacar, ja que potser va quedar en segon terme, la visita comentada per un naturalista al volcà Montsacopa, punt àlgid des d'on es podia contemplar l'olor de paisatge vinculat a Olot i als seus paratges que l'envolten, així com també la visita al Museu Comarcal de la Garrotxa, on, de manera aclaridora, es percep que *Olot vol dir paisatge*. Ens podríem allargar parlant de la pintura i la literatura inherent a aquestes contrades, amb Marià Vayreda, referent internacional, Ramon Casas, Joaquim Mir..., que han circumdat el seu entorn des del segle XVIII fins als nostres dies, com és el cas de Perejaume, i no oblidar tampoc la geografia volcànica característica de la zona, que produeix una vegetació singular en el territori, i menys encara la idiosincràsia de la seva gent (el *paisanatge*), que, per poc que s'allunyen de la seva terra, ja senten la crida del seu paisatge.

Després de la presentació del seminari a càrrec del seu director i de les diferents entitats col·laboradores, la primera jornada s'inaugurà amb les paraules de Xavier Antich, professor de Teoria de l'Art de la Universitat de Girona. La seva ponència, titulada «Les estètiques del paisatge», fa una revisió de l'evolució del terme *paisatge*, des de «l'aterradora bellesa» que fou descrita per Madame de Sevigné al segle XVII en recórrer els extraradis d'allò que li era conegut, fins arribar als paisatges historiatos de Bleda i Rosa, la *museïficació* del paisatge o el «paisatjar» del museu de Richard Long o altres contemporanis.

De la mà de Jörg Zimmer, professor d'Estètica de la UdG, se'ns introduïren conceptualitzacions teòriques a l'entorn de l'ètica i l'estètica del paisatge, que era el nom de la seva lectura. Són remarcables les dissertacions que féu al voltant de paisatge civilitzat, paisatge cultural i de l'ètica ecològica, basada en la responsabilitat universal i una visió cosmocèntrica del món com a contemplació crítica per traçar nous objectius per a la praxi col·lectiva.

Per acabar la jornada del matí, l'italià Massimo Venturi Ferriolo, professor d'Estètica del Paisatge de les universitats de Milà i de Salern, ens parlà de l'«Eliche del paesaggio. Il progreto del mondo umano tra antico e moderno». Una ponència caracteritzada per la seva grata i sorprenent personalitat, on mostrava els paisatges —sempre en plural— en contínua transformació, i l'ésser humà, com a demiürg, com a animal polític, constructor i destructor. Amb aquest paral·lelisme, començà a aparèixer el problema etern de la divisòria antropicoestètica de la transformació i els seus límits.

A primera hora de la tarda, el professor italià d'Història de l'Estètica de la Universitat de Bolonya, Raffaele Milani, ens presentà la seva ponència «L'arte del paesaggio» i la immensitat de conceptes que se'n desprenen. Va exercir una acurada dissertació sobre el concepte del paisatge, discernint-lo dels tòpics en què és classificat i aprofundint els termes categòrics de sensibilitat, realitat i símbol. Paisatges reals, imaginaris, explícits i implícits.

Seguidament, el conservador en cap del Museu Thyssen-Bornemisza de Madrid, Tomás Llorens, ens parlà de «La pintura de paisaje entre la memoria y el proyecto». Una sorprenent revisió de les pintures dels museus d'arreu del

món, on apareixen per primera vegada «paisatges», en aquest cas pintats, amb peculiaritats que els fan diferenciar d'altres aparentment més paisatgístics.

La primera ponència del segon jorn fou a càrrec de Núria Llorens, professora de Teoria de l'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), amb el títol de «A la recerca del paisatge infinit: art, ciència i filosofia en el període il·lustrat». La tesi que ella recull es basa en la nova sensibilitat que neix el segle XVIII, on es produeix una gran transformació d'interpretació amb rerefons renaixentista. La nova concepció racional del paisatge —infinit— es perfila en doble base: en un impuls cap allò singular i un anhel d'allò universal juntament amb nous llenguatges i tècniques en la representació pictòrica.

«Paisatge i literatura», d'Antoni Martí, professor de teoria de l'art de la Universitat Pompeu Fabra (UPF), es presentà com un recorregut pel paisatge literari, incidint en la idea que la literatura de creació, la poesia i la novel·la difícilment poden assolir, poden contenir o poden ésser paisatge. Altrament, plantejà una solució ètica als límits que ens proposa l'entorn que configura el paisatge: el fet de ser susceptibles als símbols que proporciona la pròpia natura.

Seguidament, Augustine Berque, director d'Estudis a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHSS) ens presentà «Etique et esthétique du paysage en Asie Orientale: le principe de Zong Bing et le principe de Bashô». Una aproximació als orígens i l'evolució del taoisme, en el cas de la Xina, i un recull etimològic de la paraula *paisatge* en el cas de la literatura japonesa. Una visió que, en definitiva, trenca amb tot el que s'havia escoltat fins llavors bàsicament pel canvi d'ubicació cultural, pel fet de ser una perspectiva oriental —paisatges fruit d'una concepció harmoniosa i recíproca— i datada des del segle V i no des del Renaixement. És a dir, una conceptualització de l'entorn que desafia el concepte de futur, replanteja de manera íntegra allò que considerem progrés, i ens posa al davant el retorn cap a la natura (entesa de manera complexa, inclòs l'ésser humà, però on aquest no exclou la resta de la natura). Visió que clarament posa en valor el significat del paisatge; una mirada «nova» com a oportunitat per millorar la qualitat de vida, més aïna com a resultes de la *forma* de vida, *forma* de veure, relacionar-se (ordenar i aprofitar) i comprendre l'entorn.

A primera hora de la tarda, Alain Roger, professor de la Universitat de Clermont-Ferrand, ens presentà la seva conferència «Vie et mort des paysages». Quasi de manera entremaliada i provocadora, insistí en el fet que tots els paisatges són culturals i que la idea de *natura* actualment parteix d'una concepció errònia, amb excessos de romanticisme. A tall de conclusió, i molt a la francesa, Roger remarcà que no cal almar-se si desapareix el paisatge tal com el tenim preconcebut (segons els malentesos sobre la *natura*), ja que hi ha, mitjançant la revolució tecnològica contemporània, prou mecanismes per crear-ne de nous, com per exemple els *soundscapes* o els paisatges virtuals, pels quals aposta enèrgicament.

I com a retorn al lloc on es realitzava el seminari, un artista de la Garrotxa, Àlex Nogué, professor de pintura de la Facultat de Belles Arts de la Universi-

tat de Barcelona (UB), ens parlà del «Paisatge en l'art contemporani: de la representació a l'experiència de paisatge», que, tal com indica el títol, fent referències històriques i culturals, va posar damunt la taula l'evolució de la figura de l'artista que pinta paisatge des de dins l'estudi fins a desinhibir-se i formar part del paisatge, és a dir de *pintor d'atelier* a *pintor pleinarista*.

Arribem al darrer dia i a les últimes ponències. Entrem en la temàtica del paisatge urbà amb les paraules i els moviments de Javier Maderuelo, arquitecte i professor de la Universitat de Alcalá de Henares, el qual, amb «Mirar la ciudad, transformar su paisaje», va fer un recorregut cronològic i visual pel paisatge urbanita, criticant els «desastres» actuals i les «meravelles» que es poden aconseguir procurant crear paisatge dins de la ciutat. Tanmateix, va discernir entre la contemplació estàtica de qui observa, on tot es converteix en escenografia, i la contemplació dinàmica, on s'aprecia vertaderament el paisatge. Tot seguit, un altre arquitecte —i exalcalde de Santiago de Compostel·la—, Xerardo Estévez, tractà les diverses maneres d'habitar el territori a l'hora de produir expansió o reconversió urbana, i va parlar d'atenció en la sensibilitat col·lectiva, aquella que considera —tornant a Madame de Sevingné— que un indret no urbanitzat no mereix la nostra atenció. «El paisaje urbano sin contexto», l'articulació del territori en la postmodernitat, en la imatge de la globalització i com a experiència quasi laberíntica, sovint capitanejat per l'èfimer consum de masses i l'especulació i la irracionalitat.

La darrera conferència, abans de l'esperada cloenda, va ser: «Esthétique et consideration social du paysage», a càrrec d'Yves Luginbühl, professor de l'École d'Architecture de Paris-La Villette, Université de Paris 1. Amb una exposició senzilla i amena, se'ns va endur al cas concret i curiós de la Polònia postcomunista, que se serví de la jardineria com a element social i estètic amb el conreu de productes d'horta, com a manera de recuperació i reinserció social de part de la població inactiva. Una iniciativa que en els seus orígens comportà una col·lectivització socionacional, però que avui en dia, amb l'assimilació d'un capitalisme ansiós, aquests espais estan condemnats a desaparèixer.

I gairebé sense presentacions, com a cloenda —i esperada—, Eduardo Martínez de Pisón, professor de Geografia Física de la Universitat Autònoma de Madrid, amb la ponència «Significado cultural del paisaje», féu un repàs, a tall de metàfora, per la literatura espanyola repassant el que s'havia parlat durant el seminari i incloent-hi les diverses percepcions que hom té de paisatge, producte de la intersubjectivitat i, per descomptat, de la sensibilitat.

Però, quines són les conclusions a nivell col·lectiu del seminari? Pregunta gens fàcil de respondre, ja que l'assimilació dels continguts de les ponències està encara en un procés obert. Amb tot, cada individu disposa de la seva pròpia interpretació cap al que li és extern, i crea així el seu propi paisatge. Un paisatge que convergeix amb una observació territorial, però que divergeix entre el geògraf, el filòsof, el literat, l'artista, l'ecòleg, l'urbanista, etc. i que cal afegir a les diverses mirades, la confusió, en molts casos, de conceptes que van apareixent des de l'estudi de paisatge, segons les necessitats de cadascú: natura, territori, cultura, ecologia, art, entorn, lloc..., o el mateix *paisatge*, el qual exis-

teix, sense més, però és inabastable en la seva immensitat de dimensions, produccions, transformacions...

Tot i així, hom pot arriscar-se a dir que existeix una distinció entre transformació i destrucció de paisatge, i d'aquí se'n deriva la preocupació de conèixer-ne els límits. Evidentment passant pels filtres que implica considerar cada paisatge i cada territori com a únic, i que les percepcions varien en funció de l'individu, es fa necessari que al capdavant de qualsevol acció antròpica, d'ordenació i/o intervenció, prevalguin el/s criteri/s paisatgístic/s, i que com a mínim es tingui en compte la qualitat de vida de les persones —sobretot de les que viuen allà on s'ordena i/o intervé—, sense deslligar-la de la qualitat de l'entorn, de la qual depèn íntimament.

A destacar també la reclamada —però no trobada— «solució», que cada cop es preveu com allò impossible. Solució que pot venir en clau de legislació, normes que regulin coherentment el territori juntament amb el paisatge (que com hem vist ens afecta tothom), comptant amb totes les disciplines i els coneixements més adients per a la seva configuració. I el que és més important, que aquestes lleis s'apliquin, a tots els nivells, a totes les escales, administracions i sectors, de manera coordinada; que de territori només n'hi ha un, per dir-ho de manera ràpida, i aquest és complex, sensible i habitat.